

## Pierre Bourdieu'nün Sosyolojik Yaklaşımı ve Siyaset

Yaşar SUVEREN<sup>1</sup>

### ÖZET

Pierre Bourdieu, 20. yüzyılın en etkili entelektüellerinden birisidir. Bu derleme makale iki boyutu içeren bir amaca ulaşmayı hedeflemektedir. Bunlardan ilki, Bourdieu'nün ortaya koymuş olduğu sosyolojik yaklaşımın ana hatlarının ilgililer için toparlayıcı bir tanıtımını ve sunumunu yapmaktır. İkinci amaç ise ilkiyle bağlantılı bir biçimde özgül olarak Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımının siyaseti anlama ve çözümlemeye ilişkin imkânlarına işaret etmek ve siyaset sosyolojisi ve bilimi araştırmaları için onun yaklaşımının kullanımında teşvik edici bir zemin sağlayabilmektir. Bu amaçlar doğrultusunda yöntemsel bakımdan, Pierre Bourdieu'nün kendi özgün çalışmaları başta olmak üzere, onun çalışmaları üzerine üretilmiş literatürün kapsamlı bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın ulaştığı genel sonuç, Bourdieu'nün ortaya koyduğu kavram ve teorilerin, siyasal alanı anlamak ve siyasal çözümlemede göz ardı edilemeyecek imkânlar sunduğu ve bu imkânların gerek teorik gerekse de uygulama düzeyinde siyasal araştırmalar için elverişli bir çerçeve sunduğu yönündedir.

**Anahtar Kelimeler:** Pierre Bourdieu, habitus, alan, siyaset, sermaye biçimleri.

## Pierre Bourdieu's Sociological Approach and Politics

### ABSTRACT

Pierre Bourdieu is one of the most influential intellectuals of the 20th century. This review article aims to achieve a goal involving two dimensions. The first of these is to make a comprehensive introduction and presentation of the main lines of the sociological approach put forward by Bourdieu. In connection with the first, the second aim is to expressly point out the possibilities of Bourdieu's sociological approach to understanding and analyzing politics and to provide an encouraging basis for the use of his approach for political sociology and political science researches. In line with these purposes, a comprehensive evaluation of the literature produced on Pierre Bourdieu's works, especially his own original works, has been made methodologically. The general conclusion reached by the study is that the concepts and theories presented by Bourdieu offer opportunities that cannot be ignored in understanding the field of politics and in political analysis, and these opportunities create a suitable framework for political research on both theoretical and practical levels.

**Keywords:** Pierre Bourdieu, habitus, field, politics, forms of capital.

### GİRİŞ

Pierre Bourdieu, 20. yüzyılın en etkili kamusal entelektüellerinden birisidir. Hiç kuşkusuz Bourdieu, toplum ve toplumsal yaşamdaki bir dizi önemli konuya odaklanan çeşitli kuramlar ve kavramlar üreten etkili bir sosyologdur. Çalışma konuları çeşitlilik arz etmesine rağmen, Bourdieu esas olarak toplumdaki iktidar/güç dinamiklerine odaklanmasıyla öne çıkan bir toplum bilimcidir. Bourdieu, öncelikle sembolik iktidarı tanımlamakla ve bunun inceliklerinin nesiller boyunca nasıl aktarıldığıyla ilgilenmiştir. Onun sosyolojiye katkıları, toplumsal yaşamın fizikselliğine yaptığı vurgu nedeniyle öncelikle Fransa'da ve ardından da tüm dünyada popülerlik kazanmıştır. Çalışmaları ayrıca, grup üyelerinin bireysel etkileşimlerine dayalı olarak toplum ve topluluklardaki grupların davranışlarını analiz eden pratik bir bakış açısı sunmaya odaklanması nedeniyle küresel düzeyde de yoğun ilgi görmüştür. Çağdaş sosyal bilimlerde ve özgül olarak da sosyolojide bu çok önemli sosyal bilimcinin ilgili alanlara yaptığı katkı ve önemi göz önünde bulundurulduğunda, Pierre Bourdieu'nün sosyolojik

<sup>1</sup> Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ysuveren@sakarya.edu.tr

yaklaşımının anlaşılması ve kavranmasının nedeni de aşikâr hale gelmektedir. Bu bağlamda bu derleme türüne bağlı bir biçimde yazılan makale iki boyutu içeren bir amaca ulaşmayı hedeflemektedir. Bunlardan ilki, Pierre Bourdieu'nün ortaya koymuş olduğu sosyolojik yaklaşımın ana hatlarının ilgililer için toparlayıcı bir tanıtımını ve sunumunu yapmaktır. İkinci amaç ise ilkiyle bağlantılı bir biçimde özgül olarak Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımının siyaseti ve siyasal alanı anlama ve çözümlenmeye ilişkin imkânlarına genel anlamda işaret etmek ve siyaset sosyolojisi ve siyaset bilimi araştırmaları için onun yaklaşımının kullanımında teşvik edici bir zemin sağlayabilmektir.

## 2. Bourdieu'nün Sosyolojiye Geçişi

Felsefeye yönelik akademik ilgisine karşın, Cezayir Bağımsızlık Savaşı, Pierre Bourdieu'nün sosyolojiye ani geçişinin temelini oluşturmuştur. Ollion'a (2012) göre Bourdieu, bu savaşın zirvesinde Fransız ordusuna alınarak Cezayir'e gönderilmiştir. Bu süreçte Bourdieu'nün sosyal bilimlere yönelik tercihi netleşmiş ve sömürgeci dönüşümün arkasındaki itici güçleri inceleme kararı onun sosyolojide güçlü bir ampirik ve kuramsal temel oluşturmasını kolaylaştırmıştır. Fransa'ya dönüşü ise onun sosyolojiye yönelik ilgisini adeta taçlandırmıştır denilebilir. Güç/iktidar ve eşitsizlikler gibi baskın toplumsal sorunları analiz etmeye odaklanan bir araştırma ekibi kurmuş ve girişimleri, toplumdaki insan etkinliklerinin ve davranışlarının seyrini etkileyen çeşitli ampirik konular üzerine çalışmasını mümkün kılmıştır. Sosyoloji alanına yaptığı entelektüel yatırım, onun bugün ünlü kavramlarını ve teorilerini geliştirmesini de kolaylaştırmıştır. Aşağıda Bourdieu'nün bu belirttiğimiz katkılarını ve sosyoloji disiplinine sunduğu öne çıkan kuramsal ve kavramsal yaklaşımlarına değinerek yukarıda değindiğimiz amaçlar çerçevesinde bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu bağlamda Bourdieu'nün Habitus, sermaye, yapı-fail, doxa ve alanlar kuramı gibi kritik öneme sahip olduğunu düşündüğümüz başlıklar belirttiğimiz amaçlar ekseninde ele alınarak değerlendirilecektir.

## 3. Habitus Teorisi

Bireysel davranışa dayalı grup davranışlarının analizi, Habitus teorisini kurmak için bir platform oluşturmuştur. Bourdieu, bireylerin içinde yaşadıkları toplumsal çevre içinde kendi anlayış ve algılarına göre hareket ettiklerini düşünmüştür. Fransız sosyolog kültürün ve bireysel deneyimlerin bir bireyin zihinsel yönelimini etkilemede hayati önem taşıdığını, öznenin toplumsal kararlarının ve eylemlerinin doğasına katkıda bulunduğunu savunmuştur. Bourdieu, Pratik Kuramının Ana Hatları [Outline of a Theory of Practice] adlı kitabında 'Habitus'u "öznel fakat bireysel olmayan içselleştirilmiş bir yapılar sistemi, aynı grup veya sınıfın tüm üyeleri için ortak olan algı, kavrama ve eylem şemaları" olarak tanımlamaktadır (Bourdieu, 1977:86). Tanımını, bireysel davranışın, bedenlerini belirli şekillerde kullanma alışkanlığına ('Hexis') hitap eden 'içselleştirilmiş yapıların' ve 'algı şemalarının' birleşik etkileri nedeniyle ortaya çıktığı görüşüne dayandırır; yani kararları ve bireysel yaşam hedeflerini etkileyen zihinsel özelliklere. Habitus teorisi, Bourdieu tarafından ortaya atılmış göze çarpan en önemli sosyolojik kavramlarından birisidir. Teoriyi tanımlaması ve kavramsallaştırması felsefedeki skolastik pratikleri aşarak, bireylerin toplum içinde yaşadıkları zihinsel adaptasyonların günlük yaşamlarında ve faaliyetlerinde fiziksel ve sosyal etkileşimlerden kaynaklandığını öne süren daha eleştirel bir bakış açısının oluşturulmasını mümkün kılmıştır (Robbins, 2016). Bu bakış açısı, Habitus'un yalnızca bireyin geçmiş kararlarına ve davranışlarına kazınmadığını, aynı zamanda gelecekteki yaşam kararlarını ve yaşamlarının gidişatını da etkilediğini göstermektedir. Böylece Bourdieu'ya göre Habitus, bireylerin toplum içinde etkileşime girdiği sosyal ve kültürel ortamların doğasını tekrar eder veya çoğaltır. Teori, toplumdaki siyasal söylemlerin daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırmak için hayati bir öneme sahiptir. Etkili siyaset, failerin ve halkın/kamunun etkileşim kurma ve ortak bir kavramsal anlayış zemini oluşturma kapasitesine dayanır. Bourdieu'nün anlayışına göre siyasal alandaki her katılımcı, farklı sosyal ortamları anlamak için kendi bireysel bakış açılarına güvenir. Benimsedikleri eylemler ve tepkiler, sosyal ve kültürel ortamları anlamak için kullanılan sermayenin kişiselleştirilmiş kategorilerine ve yapılarına dayalı olarak geliştirilecektir (Daniel, 2010). Bu argüman, Habitus teorisinin siyasette sabit bir şey olmadığını, çünkü bireysel deneyimler ve kavrayışların bireylerin pratikleri boyunca sosyal etkileşimlerine dayanarak dinamik olarak biçimlendiğini göstermektedir. Bourdieu, Dil ve Sembolik İktidar [Language and Symbolic Power] adlı kitabında şöyle diyor: "Siyasetçilerin habitusu özel bir eğitime bağlıdır... ama aynı

zamanda ve her şeyden önce, çileleri ve geçiş ayinleriyle, siyasal alanın içkin mantığının pratik ustalığını aşılama ve dayatma eğiliminde olan bir tür inisiyasyondur. Bu alana, içkin değerlere, hiyerarşilere ve sansür mekanizmalarına fiili bir teslimiyet”tir (Bourdieu, 1991:176). Bu analize dayalı olarak Bourdieu, siyasetçilerin kararlarının, eylem tarzlarının, tepkilerinin ve etkileşimlerinin doğasının, esas olarak toplumdaki çeşitli sosyal yönlere ilişkin kültürel anlayışlarından etkilendiğini belirtir.

#### **4. Sermaye**

Bourdieu, dört tür sermayenin varlığını öne süren güçlü bir argüman dizisi veya önermesi ortaya koymuştur. Sermayenin genel tanımını, belirli yararlar elde etmek için mübadeleye (exchange) sunulabilecek tahakkuk eden emek olarak ifade eder (Daniel, 2010). Bourdieu, sermaye algısının kapsamını genişletmek için belirtilen bu tanıma dayanıyordu. Bağlantılar, varlıklar (entities), tercihler ve karakterler gibi olağan insani niteliklerin, birikmiş emek ve pratiklerden kaynaklanan geleneksel kökenleri nedeniyle, öznelerin toplumdaki mevcut sosyal eşitsizliklere göre avantaj elde etme yeteneklerini geliştirmek için sermaye olarak nasıl kullanılabileceğini araştırmayı amaçlamıştır.

##### **4.1. Sembolik Sermaye**

Bourdieu, sembolik sermayenin bireylerin yasallık ve otoriteye dayalı etkileşim kurma yeteneği olduğunu düşünüyordu. Bourdieu ve arkadaşlarına göre (1994) sembolik sermaye, başkalarını değer vermeye zorlayan bir bireyi veya varlığı tanımlayan tüm faktörleri içerir. Örneğin, onur, statü ve itibar gibi unsurlar, bir bireyin değerini diğer toplum üyelerinin bakış açısından görmeye teşvik ettikleri için çok önemli sembolik sermaye biçimleridir. O, sembolik sermayenin, bir bireyin, toplumun saygınlıkla ilişkilendirdiği çeşitli sosyal görevleri yerine getirme yeteneğinden oluştuğu kanaatindeydi. Örneğin, savaş sırasında ulusunu cesaretle zafere taşıyan bir kişi, eylemlerine gösterilen yüksek saygı nedeniyle sembolik sermaye kazanır. Bunu bireyin toplumda avantaj elde etmek için kullanabileceği hayati bir özellik olarak değerlendirir. Sembolik sermayenin değeri, tamamen, içinde yer aldığı çevre ve koşullara ilişkin kamu anlayışına ve algısına bağlıdır. Bireyin sembolik sermayeyi tahakkuk ettirdiği tarihsel bağlama yüksek saygı, bireyin değerini artıracak ve onun toplumdaki sosyal etkisini/nüfuzunu güçlendirecektir. Sembolik sermayenin bu gibi benzersiz özellikleri, Bourdieu’nün siyaseti ve siyasal alanı anlamak için teoriyi devreye sokuşunun da temelini oluşturur.

Büyük sembolik sermaye biriktirmiş bireyler, sosyal varlıklarını siyasal alanda bir avantaja dönüştürebilirler. Bourdieu sembolik sermayenin, sembolik iktidarın gelişmesine yol açan birincil faktör olduğunu öne sürmektedir (Harrits, 2011). İktidarın biçimi, onu taşıyanlar ve ona boyun eğenler arasındaki toplumsal ilişkilere dayanır. Vurgulanan bu perspektife dayalı olarak, geniş sembolik sermayeye sahip bireyler, sosyal statü kazanmak ve siyasal alanda yükselmek için ellerinde tuttukları avantajlarından yararlanarak, toplumun diğer üyelerini boyun eğmeye zorlama yeteneği kazanabilirler. Bu faktör savaş kahramanlarının, statülerinin etkisiyle ulusal liderler haline geldiği birçok ülkenin siyasal tarihinde açıkça görülmektedir. Bu tür liderler, siyasal amaç ve hedeflerine ulaşabilmek için sembolik sermayelerini kullanmayı bilirler. Hatta bazıları, mevcut rejimleri devirmeyi, düşüncelerini ve kişisel taleplerini destekleyen yeni yönetimler kurmayı bile başarılırlar.

##### **4.2. Sosyal Sermaye**

Bourdieu sosyal sermayeyi ise siyaseti ve siyasal faaliyetleri tanımlayan çok önemli bir faktör olarak ele alıp tartışır. Bourdieu’nün sosyolojik teorisine göre, sosyal sermayenin temel tanımı, onu toplumdaki üretken sosyal gruplar, birlikler ve varlıklar ile oluşan sosyal bağları olarak tanımlanır. Bourdieu, sosyal sermayeyi “bir bireyin ya da bir grubun az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve tanınma ilişkilerinin kalıcı bir ağına sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da sanal kaynakların toplamı” olarak tanımlamıştır (Gauntlett, 2011:2). Bu açıklama biçimi, Bourdieu’nün toplumdaki bireyler, gruplar ve varlıklar arasındaki yararlı sosyal bağlantıları, bir bireyin etki kapasitesini ve etkileşimlerinin verimliliğini artırma konusunda büyük bir potansiyele sahip olarak algıladığını ortaya koymaktadır. Bireyin bağlantıları ve etkileşimleri nedeniyle biriktirdiği sosyal sermaye, özneyi kaynakları kontrol eden ilgili grupların eylemlerini ve kararlarını etkileme yeteneği ile

geliştirir. Sosyal sermaye, bireylerin toplumdaki etkili varlıklarla olan bağlantıları ve ilişkileri sayesinde güçlü konumlar kazanmalarını sağlayarak, halktan destek bulma kapasitelerini artırır. Bu özellik, Bourdieu'nün sosyal sermayenin siyaseti ve siyasal süreçleri etkileyen hayati bir faktör olduğu düşüncesinin de temelini oluşturur. Vassallo'ya (2020) göre, sosyal sermaye, sahiplerinin çıkar ve yararlarını savunan düşünceleri teşvik etmek için bu avantajlarını kullandıkları aktivizmi artırmaktadır. Bourdieu tarafından ortaya konulan teorinin geçerliliği, siyasetçilerin genellikle bir avantaj elde etmek ve varlıklarıyla karşılıklı çıkarlarını teşvik etmek için ulusal siyasal etkilerini empoze etme yeteneklerini geliştirmede yarar merkezli ilişkiler kurdukları yerlerde görülebilir.

### 4.3. Kültürel Sermaye

Bourdieu, kültürel sermayenin siyasal meseleleri açıklarken göz önünde bulundurulması gereken en önemli hususlardan biri olduğunu belirtmiştir. Vassenden ve Jonvik'e (2019) göre o, kültürel sermayenin bireylerin sosyal hareketliliğini etkileyebilecek tüm toplumsal faktörleri içerdiğini açıklamıştır. Bunlar, bireyin yerleşik toplumun standartlarına göre yeni bir sosyal statüye yükselme olasılığını teşvik edebilecek veya azaltabilecek entelektüel ve sosyal varlıklardır. Devlet Asaleti: İktidar Alanındaki Seçkin Okullar [The State Nobility: Élite Schools in the Field of Power] adlı kitabında, Bourdieu temel olarak eğitime kültürel sermayenin birincil biçimi olarak atıfta bulunur. Burada, "entelektüel kurumların yapısındaki değişimin birçok kültürel sermaye sahibini ücretli kültür üreticileri yerine bağımsız kültürel üretici statülerini terk etmeye zorladığını" açıkça belirtir (Bourdieu, 1996:337). Açıklaması, sosyoloğun bireylerin sosyal çevrelerindeki hızlı değişimi fark ettiğini, bunun eğitilmiş bireylerin tercihlerindeki değişiklikleri etkilediğini ve nüfusu kendi topluluklarında çıkarlarını ve refahını geliştirmek için kazandıkları zekayı kullanmaya teşvik ettiğini gösterir.

Bourdieu tarafından ortaya atılan kültürel sermaye kavramı, dünya çapında çok ilgi çeken bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır (Hultqvist ve Lidegran, 2021). Teorinin popüleritesi, çeşitli alanlardaki sosyolojik durumları açıklamak için kullanılabilirliğinden veya çeşitlendirilebilirlik imkânlarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, siyasal alanda bireylerin davranışlarını açıklamak için kültürel sermaye kavramı işe koşulabilir. Teori, kültürel sermayeyi, bir bireyi toplumda daha üstün/avantajlı bir sosyal statü kazanma yeteneklerinden yararlanmak için gerekli ve kullanışlı bilgi ve entelektüel becerilerle donatmaya yönlendirir. Bourdieu'nün sosyal sermaye kavramının sunduğu argümana dayanarak, daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin, toplumun diğer üyelerinden saygı ve hayranlık kazanma olasılıkları daha yüksektir ve bu, siyasal alanda yükselişlerini destekleyebilecek sağlam bir temel oluşturur. Böylece kültürel sermaye, çeşitli siyasal ortamlardaki sosyal hiyerarşiyi etkiler (Levy ve Reiche, 2017). Örneğin, şirketlerin kendi işleyiş biçimleri veya sistemleri, esas olarak, bireylerin liderlik için niteliklerini belirlemede katılımcıların kültürel sermayelerini dikkate alır. İşletmeler, daha yüksek eğitimsel niteliklerine sahip bireylerin, daha az eğitilmiş olanlara göre etkili bir liderlik için daha fazla bilgi ve beceriye sahip olduğu yönünde bir algılamaya sahiptirler. Bu örneğin, Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramının siyaseti ve siyasal alanı daha iyi anlamak ve analiz etmek için nasıl kullanılabilirliğini açıkladığı söylenebilir.

### 4.4. Ekonomik Sermaye

Bourdieu ekonomik sermayenin siyasetin gidişatını değiştirmedeki rolüne de vurgu yapmıştır. Bourdieu (1986:242) ekonomik sermayeyi: "hemen ve doğrudan paraya çevrilebilen ve mülkiyet hakları şeklinde kurumsallaştırılabilen maddi varlıklar" olarak tanımlamaktadır. Kavram, para, toprak ve geleneksel olarak bireylerin sahip olduğu ve toplumdaki çeşitli alanlardaki statülerini geliştirmek için kullanılabilir her türlü zenginlik gibi tüm önemli kaynaklara işaret eder. Bourdieu, burada ele alınan üç sermaye türünün bitiş noktası olarak ekonomik sermayeyi göstermektedir. Sosyal, sembolik ve kültürel sermaye arayan bireylerin, toplumda daha yüksek statü ve saygınlık kazanma kapasitelerini etkilemek için genellikle çeşitli biçimler alabilen ve kendi koşullarında ekonomik sermayeye dönüştürmeyi amaçladıklarını savunur. Ekonomik sermaye kavramı, bireyin sahip olduğu kaynakları ve bunların sosyal statülerini nasıl geliştirebileceklerini vurguladığı için bir fayda teorisi olarak da tanımlanabilir (Pinxten ve Lievens, 2014). Bu bakımdan, kavramın arz ettiği boyut veya çeşitliliğin, siyaseti ve siyasal alanı analiz etmekte bir imkân sağladığı/sunduğu söylenebilir.

Siyasetçiler, halkın desteğini elde edebilmek için genellikle istikrarlı bir ekonomik veya mali geçmişe ihtiyaç duyarlar. Teori, geniş kaynaklara ve servete sahip bir bireyin, sosyal çevresindeki diğer bireyleri etkileme kapasitesinin daha yüksek olduğunu öne sürmektedir. Toplumun zengin üyeleri, toplumun diğer üyelerinden önce itibar kazanma ve geniş kaynaklarını siyasal yükselişlerini ilerletmek için kullanma konusunda daha yüksek bir potansiyele sahiptirler. Yeterli ekonomik sermayeye sahip bireyler, seçmenlerinin desteğini almak ve onları temsil etmek üzere görevlendirilmek bakımından daha avantajlı bir konumdadırlar. Wacquant (2004), sınırlı ekonomik sermayeye sahip profesyonel siyasetçilerden oluşan hükümetlerin ve parlamentoların, seçmenlerinin iradesini temsil etmede birincil rollerinden uzaklaşma ve yıkıcı siyasete girme olasılıklarının daha yüksek olduğunu söyler. Halk, seçmenlerin yararına olan kaynakları yönetme ve ekonomik kaldıraç elde etmek için açgözlü arzularını önceliklendirme konusundaki büyük sorumlulukları nedeniyle onların yozlaşma olasılığının daha yüksek olduğunu düşünme eğilimindedir ve düşük ekonomik statüye veya geçmişe sahip siyasetçilere karşı genellikle olumsuz bir tutum sergilemektedir. Bu argüman, Bourdieu tarafından ortaya atılan ekonomik sermaye kavramının çoğu siyasal alandaki faaliyetlerin gidişatını nasıl şekillendirdiğini açıklamaktadır bize göre. Teori, daha ‘sağlam’ bir ekonomik geçmişe sahip bireylerin, toplumun diğer üyelerinin güvenini kazanma kapasitesine sahip olduklarını ve daha az varlıklı diğerlerine göre siyasal avantaj elde etme yeteneklerine katkıda buldukları sonucuna varılmasına yol açmaktadır.

## 5. Yapı-Fail İkiliği

Yapı ve fail kavramları sosyoloji alanında oldukça tartışmalı bir ilişkiye veya gerilime atfedilir. Yapı, toplumdaki bireyler tarafından benimsenen eylemlerin seyrini etkileyen sosyal faktörleri içerir. Sosyal yapılar, bireylerin günlük seçimlerini ve etkileşimlerdeki faaliyetlerini yöneten siyasal, ekonomik, dini veya yasal sistemleri içerebilir. Turner’a (2019) göre sosyal yapı, topluluktaki bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin temelini oluşturan kalıpları ve düzenlemeleri tanımlar. Öte yandan faillik, bireylerin bağımsız seçimler yapma ve özgür iradelerine göre hareket etme yeteneğine işaret eder. Failin sosyal ilişkilerdeki etkisi, toplum üyeleri arasında oluşan etkileşimlerin ve sosyal ilişkilerin doğasını tanımlamak için bireyler üzerinde veya toplu olarak ortaya çıkabilir. Sosyolojinin iki teorik kavramının tanımları, onların aralarındaki antagonistik ilişkilere de vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte Bourdieu dikkatini, toplumdaki insan davranışını nasıl etkilediklerini açıklayan ortak bir zemin oluşturmak için yapı ve failin çelişkili doğasını uzlaştırma girişimine odaklanmıştır. Bourdieu, yapı teorisini, bireylerin yaşamlarının öznel açıklamasını aşan bir kapsamda ele alarak kavramsallaştırmıştır. Bourdieu yapıyı, insan davranışını etkileyen, iyi ve kötü yönleri belirleyen sınırlar getirerek, bireylerin etkileşimlerinde iktidar ilişkilerini koruyan bir kalıp olarak ele almıştır. Bourdieu, toplumsal yapılar hakkındaki anlayışını: “bazı eylem ve düşünceleri engelleme eğiliminde olan, onları yersiz, ulaşılmaz ve imkânsız ya da bireylerin ölçüsüne göre yapılmamış olarak sunan, üretken uygulamalar ve anlamlar matrisi olduğu” tanımına dayandırır (Leyton, 2014:171). Sosyal yapılara bu yeni bakış açısı, insanların rollerini bağımsız kararlar alma yeteneklerine bağlayan bir platform oluşturur. Bourdieu, insanlar arasındaki etkileşimlerin doğasına etkide bulunan Habitus’un sosyal yapılara gömülü olduğunu düşünür. O, pratik teorisini, bireylerin mevcudiyet algılarını etkilemek için geçmiş deneyimleriyle ilişki kurduğunu açıklamak için temel alır. Örneğin, davranışı yöneten yasal politikalar hakkında önceden edinilen bilgiler, öznenin davranışını ve belirli bir sosyal ortamda en uygun düşen hareket tarzını şekillendirmede hayati önem taşır. Bourdieu, Pratiğin Mantığı [The Logic of Practice] adlı kitabında, önceki pratiklerin Habitus’un gelişmesine yol açtığını, bireyin şu anda verdiği kararları yöneten merkezi noktayı oluşturduğuna dikkat çeker. Bourdieu, insan davranışının doğasının ancak “habitusun gerçekleştirdiği toplumsal dünyanın bu iki durumunun karşılıklı ilişkisini gerçekleştirmeye yönelik bilimsel çalışma” yoluyla belirlenebileceğini öne sürer (Bourdieu, 1993:56). Vurgulanan bu ilke, yapıların oluşturduğu sosyal sınırlar karşısında bireylerin özgür iradelerine göre hareket etme kapasitelerinin değerlendirilmesine imkân tanır. Bu analiz, Bourdieu’nün yapı ve fail kavramlarının karşıtlıklarını tanımlayarak birbirine bağlamaya çalıştığını ortaya koyuyor. Yapı, bireyler tarafından alınan kararları ve eylemleri etkileyen dış faktörleri kavramsallaştırmayı gerektirirken, faillik, bireyin toplumun diğer üyeleriyle etkileşimlerine ilişkin kararlar alırken bakış açılarını ve izlenimlerini dışsallaştırmasını gerektirir. Johnston’a (2016) göre Bourdieciü perspektif, her iki sosyolojik yönün de bireysel pratiğe eşit derecede katkıda bulunduğunu ve bireylerin sosyal çevreleriyle etkileşim kurma yeteneklerini etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna göre, eğitim, din ve yasal unsurlar gibi yapısal

sınırlara veya bireysel özerkliğin sonucuna dayalı insan faaliyetlerinin ve davranışının kapsamını incelemek yerine, yapı-fail ikiliği teorisinin standartlar ve amaç arasındaki teması kabul ettiğini ve kurduğunu ileri sürer. Böylece bireyler, düşünce tarzlarını şekillendiren ve diğer topluluk üyeleriyle etkileşimlerinde en uygun davranış kurallarını belirleyen geçmiş olaylar ve deneyimler hakkındaki anlayışlarına dayalı olarak birer fail gibi davranırlar.

## 6. Doxa

Bourdieu, insan davranışları ve onun karar verme edimleri konusundaki sosyolojik argümanlarını ortaya koymak için Doxa (sabitfikir) teriminin tarihsel anlamı üzerinde de durmuştur. Bourdieu, Doxa'nın bireyin sosyal çevresi ve etkileşimlerini tanımlamak için doğal ve sosyal yapıları birleştiren bir platform olduğunu öne sürmüştür. Doxa, bir bireyin toplum tarafından üretilen zihinsel izlenimlere dayanarak toplumdaki sosyal yapı boyunca hareket etme yeteneği üzerinde sınırlar oluşturur. Bu faktör, toplum tarafından kurulan sosyal engelleri güçlendirmede ve bireyleri aidiyet duygusu geliştirmeye teşvik etmede esastır. Örneğin, orta sınıf bireylerin sosyal hareketliliklerini ilerletmede kültürel sermayenin önemini nasıl fark ettiklerini tanımlamada Doxa'nın rolü baskındır (Davey, 2012). Bourdieu, bir eğitim kurumunda düşük performans gösteren öğrencilerin, yüksek performans gösterenlere göre daha aşağı olarak algılandığını durumu anlamak ve açıklamak için örnek olarak verir. Terry Eagleton ile yaptığı bir röportajda Bourdieu, "Doxa'nın birey için ideoloji nosyonu olarak işlediği, toplumda adaletsiz iktidar sistemlerinin kurulmasını zorlayan doğal ve tartışılmaz kısıtlamalar" argümanını kabul eder (Eagleton ve Bourdieu, 1992). Buradan hareketle, Bourdieucü anlamda Doxa kavramının siyasetin ve siyasal alanın daha iyi anlaşılmasını destekleyebilecek bir kavram olduğu söylenebilir. Siyaset bağlamında Bourdieu, Doxa'nın bireylerin sosyal adaletsizlikleri anlama yeteneğini tehlikeye attığını ve kusurları normal olaylar olarak görmelerine yol açtığını savunur. 'Doxic' zihniyetten etkilenen bireyler, genellikle sosyal-siyasal çelişki ve tutarsızlıkları sosyal düzenin üzerinde durulmaya gerek olmayan rutin özellikleri olarak algırlar (Fowler, 2020). Örneğin, toplum üyeleri genellikle, daha güçlü ekonomik sermayeye sahip bireylerin, toplumdaki düşük ekonomik geçmişe sahip emsalleri üzerinde otorite kazanma kapasitesinin daha yüksek olduğu bir zihniyeti benimsemektedirler. Varlıklı insanlar ayrıca toplumun diğer üyelerine kıyasla daha yüksek standartları ve saygınlığı hak ettiklerine inanırlar. Gelişmiş doxic zihniyetler, her sosyal gruptan bireylerin bir aidiyet duygusu oluşturma kapasitesini etkilemede hayati öneme sahiptir. Bu nedenle, varlıklı bireylerin toplumda yüksek siyasi rollere meydan okuyan bir sosyal sınıf oluşturma olasılıkları da daha yüksektir. Buna karşılık, düşük ekonomik geçmişe sahip bireyler, doxic yorumların ve anlayışların önlerine koyduğu sosyal engellerle sınırlandırılmaktadırlar. Bu değerlendirmeye dayalı olarak, Doxa'nın tanımı ve açıklaması, toplumdaki sosyal hareketliliği etkilemedeki rolü, topluluktaki bireyler arasında sosyalleşmeyi teşvik eden toplumsal inançların, toplum üyelerinin siyasi alandaki oluşumlarını, kararlarını ve davranışlarını nasıl etkilediğini açıkça ortaya koymaktadır.

## 7. Alanlar Teorisi

Bourdieu, alanların toplum içindeki etkileşimlerinde insan sosyal davranışını etkileyen hayati kavramlar arasında olduğunu belirtir. Bourdieu alanı, toplumdaki çeşitli iktidar, güç ve kaynakları biriktirmek, kazanmak ve tekelleştirmek için sosyal, ekonomik ve siyasal gelişimi sağlayabilmek için rekabet eden bireyler tarafından mal, hizmet ve sosyal statü mübadelesini harekete geçiren insan etkileşimleri ortamı olarak tanımlamıştır (Swartz, 2020). Bu tanım, Bourdieu'nün, alanların sosyal faaliyetleri ve toplum üyeleri arasındaki etkileşimleri etkilemede hayati rol oynar argümanının da temelini oluşturur. Bourdieu'ye göre, her birey alanda bir konum üstlenmek için faillğine güvenir. Bireylerin alandaki en uygun konuma ilişkin algıları, alanın niteliği, bireyin Habitus'u, sosyal, ekonomik, kültürel ve sembolik sermayesi gibi çeşitli dış faktörlerin etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu argüman, alanların toplumdaki egemen güçlerden ve gruplardan diğerlerinin daha düşük bir seviyeye düştüğü sıralı bir sistem oluşturmak için sürekli etkileşim içinde olan dinamik faktörler olduğunu ortaya koyar.

## 7.1. Bourdieu'nün Alan Teorisi ve Marxizm

Ferrare ve Apple'a (2015) göre, Bourdieu'nün alan teorisi, toplumdaki çeşitli sektörlerde insan etkileşimlerinin sosyolojik analizlerine rehberlik eden temel bir ilke haline gelmiştir. Bourdieu alanı, bireylerin çeşitli kaynak ve sermaye elde etmeyi amaçlayan, toplumsal düzende olumlu hareketleri teşvik etmek için etkileşimde buldukları ve rekabet ettikleri bir sosyal uzam olarak tanımlar. Bireyin sosyal alandaki konumu, esas olarak, onun failliğini bağımsız olarak etkilemede merkezi önemi olan kültürel sermayelerinin kapasitesine dayanmaktadır. Bourdieu, ilhamını çoğunlukla Karl Marx'ın argümanlarından almıştır. Marxist yaklaşım, ekonomik tahakkümün, kapitalist bir toplumda yaşayan bireylerin gücü ve failliği ile ilgili faaliyetlerin gidişatını etkilemede çok önemli bir rol oynadığını ortaya koyar. Bourdieu tarafından geliştirilen alan teorisi ile Marksizm arasındaki bağlantı, sosyologun Sosyal Mekânlar ve Grupların Doğuşu [The Social Spaces and the Genesis of Groups] adlı yayınındaki fikirlerinde belirgindir: “bir sosyal teori inşa etmenin, Marxist teoriden bir dizi kopuşu, ayrıcalıklı maddeler eğiliminden bir kopuşu, insanı sosyal alanı küçültmeye götüren ekonomizmden kopuşu, el ele giden nesnelilikten kopuşu öngerektirdiğini” belirtir. “Bu, farklı alanların yerinde olduğu sembolik mücadeleleri görmezden gelmeye yol açar, burada söz konusu olan, sosyal dünyanın temsiline ve alanlar arasındaki ve farklı alanlar arasındaki hiyerarşinin ta kendisidir” (Bourdieu, 1985:723). Bourdieu burada, Marxizmin, sınıfın toplumdaki bireylerin rastgele etkileşimini tanımlayan bir dizi özellikten oluştuğu fikrine temel oluşturmayı başardığını ileri sürer. Marx, bireylerin toplumdaki iktidarlarını ve failliklerini etkilemede ekonomik güce vurgu yaparak, etkileşimlerini oluşturan sosyal alanı zihinsel algılarına ve anlayışlarına dayalı olarak, bireylerin sosyal hiyerarşisindeki farklılıkları kabul eder. Bourdieu, toplum içinde etkileşim halinde olan bireylerin davranışlarını ve bunları etkilemede dış kavramların rolüne ilişkin argümanını desteklemek için Marxist ilkeye dayanır.

Siyasete ve siyasal alana bakarken geleneksel siyaset bilimi ve sosyolojisine hâkim olan eğilimin yapısalcı ve tarihselci veya makro düzenekleri merkeze alan bir perspektife dayalı olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Bu eğilimin olumsuz bir durum arz edip etmediği veya eleştiriye tabii tutulup tutulmayacağı tartışması bir kenara, Marx ve Marxizm söz konusu olduğunda da bunun bir istisna teşkil etmediğini belirtmek gerekir. Bu bakımdan Bourdieu'nün sosyolojisinin Marx ve Marxizmle olan irtibatını sorunsallaştırmak önem taşımaktadır.

Çok kabaca ifade etmek gerekirse Marxizm, toplumsal ve siyasal değişimin sınıf mücadelesi yoluyla gerçekleştiğini savunan siyasal bir teoridir. Marx'ın öğretileri, üretimin toplumsal ve siyasal boyutuna ve ilişkilerine odaklanmasıyla zamanının sosyal bilimsel ana eğilimlerinden özellikle siyasal olana yaptığı vurguyla ve ona verdiği önem bakımından kayda değer ölçüde ayrışır. Marx, politik ekonomiyi toplumsal analizde ham veya yetersiz görmüştür. Ekonominin, toplumun temelini ve genel üst yapısının üzerinde döndüğü esas zemini teşkil ettiğini düşünüyordu. Ekonomi, toplumsal değişimi mümkün kılan başat faktördür. Marxizm, sınıf mücadelesinin sosyal ve siyasal davranış ve değişim için itici gücü olduğunu vurgular. Teori, tarihin, bir sınıfın diğerlerini ezdiği sınıf mücadeleleri hakkında zincirleme bir tepki olduğunu öne sürer.

Marx'ın teorisi, “sınıf bilinci” kavramına yaptığı vurguyla siyasal davranış veya eylemlilikle yoğun bir biçimde ilgilidir. Belirli bir sınıfa özgü ve ayırt edici olan bir dizi motivasyon, inanç ve değerler vardır. Marx, bu faktörlerin belirli bir sınıfın üyelerini birbirine bağladığına ve kolektif davranışlarını kolaylaştırdığına dikkat çekmiştir. Sınıf bilinci, kişinin sınıfının diğer üyelerine sadakat, yurtseverlik, siyasi bir mücadelede ortaklarla dayanışma ve kişinin sınıfının çıkarlarına daha iyi hizmet edildiği gelecekteki bir sosyal düzene bağlılık gibi durumlara atıf yapar. Marx'ın siyasal davranışla ilgili temel varsayımı şudur: sınıflarının mensupları olarak failer, maddi çıkarlarını ilerletmek için hesaplanmış şekillerde davranırlar; bu çıkarlar elbette sınıf çıkarlarıdır. Sınıf örgütleri ve sınıf bilincinin özellikleri, sınıfların özel çıkar ile sınıf çıkarı arasındaki örtük çıkar çatışmalarının üstesinden gelmesine izin verir. Marx'ın siyasal davranış teorisi ideoloji kavramına da açılan kapıdır. İdeoloji teorisi veya “yanlış bilinç”, işçiye yanlış inançlar, değerler, normlar ve kendisini aşındıran, manipüle eden değerleri aşılıyarak işçinin siyasal düşünüş, davranış ve tutumlarını etkileyen fikirlere dir. Bir ideoloji, bireyin nesnel maddi çıkarlarına aykırı olarak bireysel davranışı harekete geçiren bir dizi değer veya tercihi aşılabilir. İdeolojiler, sosyal dünyanın nedensel özelliklerinin ve mevcut düzenlemelerin kişinin nesnel çıkarlarını nasıl etkilediği hakkında yanlış inançlar ve değerler aşılıyarak, amaca yönelik bireysel eylemi değiştirir. Bir ideolojinin kısacası altında hareket eden rasyonel bireyler, nesnel maddi çıkarlarına aykırı eylemlerde bulunacaklardır, ancak yaşadıkları sosyal dünya hakkında sahip oldukları

yanlış inançlar ve gerçek çıkarları ve değerleri hakkındaki yanlış varsayımları göz önüne alındığında bu ilk bakışta tamamen mantıklı ve tutarlıdır. Bir ideoloji, bir sınıf sistemi içinde siyasi davranışı şekillendirmede etkili bir araçtır; örneğin, ezilen sınıfların üyelerini, sınıf sistemini devirmeye veya değiştirmeye yönelik siyasi eylemden kaçınmaya teşvik edebilir; elbette tersi de mümkündür. İdeoloji, sınıf çatışmasının bir aracı olarak işlev görür ve egemen sınıfın, bağımlı sınıfların siyasi davranışlarını manipüle etmesine izin verir.

Bourdieu'nün Marx ile bulunduğu ve onun Marx'ı ve Marxizmi eleştirdiği en önemli eşiklerden birisi hiç kuşkusuz "ideoloji" kavramıdır. Bu bağlamda Michael Burawoy Bourdieu'nün Marx ve Marxizmle ilişkisine dair şunları söyler:

"[Marx'ta] ideolojik tahakküm hem üretimde hem de mübadelede ekonomik faaliyetin gizemli güçlerinin yanı sıra toplumun üst yapıları aracılığıyla güvence altına alınır [...] sınıf mücadelesi, komünizm çağını başlatmak için mistifikasyonu ve "çağların pisliğini" çözerek ileriye doğru eğilir. Göstereceğim gibi, her postüla, Marx'ın tarihsel materyalizmi için olduğu kadar Bourdieu'nün karşı-teorisi için de birçok soruyu gündeme getirir. Bir sohbete başlamak için, aynı zamanda bir anlaşma noktası olan bir hareket noktası olması gerekir. Bu anlaşma noktası, Marx'ın "ideoloji" ve Bourdieu'nün "skolastik akıl" dediği ortak felsefe eleştirisidir. Her ikisi de entelektüellerin yanıltıcı fikirlerini reddeder ve pratik mantığına dönerler. Marx'ta emek, Bourdieu'de bedensel pratik. Bu, Marx'ı işçi sınıfına ve onun devrimci potansiyeline götürürken, Bourdieu ters yönde hareket eder: tahakküm altına alınanlardan sembolik şiddet uygulayan egemen sınıflara" (Burawoy, 2018:455).

Burawoy satırlarının devamında Marx'ın materyalist bir çıkmazda, Bourdieu'nün ise idealist bir çıkmazda olduğunu göstermeye çalışacağını söyler (Burawoy, 2018:455-56). Burawoy'e göre, maddi ilişkileri tarihin temeli yapmak için ideolojiden kopan Marx ve Engels'in, geçici olarak ideolojiye, yani egemen sınıfın egemenliğini sürdürmede yanıltıcı fikirlerin gücüne döndüklerini belirtir. Burawoy Bourdieu'nün, Marx ve Engels gibi, toplumun temsillerinin üretiminde aydınlara ayrıcalık tanıdığını söyleyerek Marx ve Engels'in ideolojik boyun eğdirme kavramının anlamında bir muğlaklık bulunduğunu söyler ve şu soruyu sorar: "egemen sınıfın fikirlerine tahakküm altına alınanları "tabii kılmak" ne anlama gelir?". Burawoy, Bourdieu'den alıntı yaparak onun Marx ve Engels'in ideolojik tabiiyet anlayışını detaylandığı belirtir:

"Sembolik şiddet, yalnızca tahakküm altına alınanın tahakküme karşılık vermekten geri kalamayacağı rıza yoluyla kurulan zorlamadır, halbuki durum ve ilişki hakkındaki anlayışları yalnızca ortak bilgi araçlarını kullanabilir. Tahakküm ilişkisinin yapısının yalnızca birleşik biçimi olan tahakküm eden, bu ilişkiyi doğal olarak gösterir; ya da başka bir deyişle, kendilerini algılamak ve değerlendirmek ya da tahakküm edenleri (yüksek/düşük, erkek/dişi, beyaz/siyah vb.) algılamak ve değerlendirmek için uyguladıkları şemalar, toplumsal varlıklarının ürünü olduğu sınıflandırmalar böylece nötralize edilir" (Bourdieu'dan aktaran Burawoy: 2018:465-66).

Burawoy'e göre:

"Bourdieu'da sembolik şiddet geri döndürülemez ve değiştirilemezdir. Boyun eğdirme, habitusa derin ve bilinçsiz olarak nüfuz eder. Bourdieu, boyun eğdirmenin derinliğini iletmek için yanlış tanıma kavramına başvurur. Tanınma vardır, ancak üretim koşullarının bastırılmasına dayandığı için yanlıştır. Sudaki balık gibiyiz, kabul ettiğimiz sınıflandırmaları göremiyoruz, keyfi bir tahakkümün temeli olan keyfi sınıflandırmalara tabiiyiz. Marx, egemen fikirlere boyun eğdirme fikrini, egemen ideolojinin etkinliğinin, bunların yaşanmış ekonomik ilişkiler deneyimiyle rezonansına bağlı olduğunu öne sürerek, farklı bir yöne alır. Marx, ima ettiği derinlik psikolojisiyle yanlış tanıma yerine, kapitalist ilişkilere giren herkesi etkileyen mistifikasyondan bahseder. Bu bireysel habitustan ziyade ilişkilerin bir niteliğidir. Bu nedenle, kapitalizm altında sömürü bu şekilde deneyimlenmez, çünkü işçiler tüm işgünü için ücret alıyor gibi görüldüğünden, gerekli ve artı emek arasındaki ayrımı gizleyen üretimin karakteri tarafından gizlenir" (Burawoy, 2018:466). Sembolik şiddet, yalnızca tahakküm altına alınanın tahakküme karşılık vermekten geri kalamayacağı rıza yoluyla kurulan zorlamadır, halbuki durum ve ilişki hakkındaki anlayışları yalnızca ortak bilgi araçlarını kullanabilir. Tahakküm ilişkisinin yapısının yalnızca birleşik biçimi olan tahakküm eden, bu ilişkiyi doğal



olarak gösterir; ya da başka bir deyişle, kendilerini algılamak ve değerlendirmek ya da tahakküm edenleri (yüksek/düşük, erkek/dişi, beyaz/siyah vb.) algılamak ve değerlendirmek için uyguladıkları şemalar, toplumsal varlıklarının ürünü olduğu sınıflandırmalar böylece nötralize edilir” (Bourdieu’dan aktaran Burawoy: 2018:465-66).

Terry Eagleton’a göre Bourdieu’nün çalışmasında ideoloji özel, merkezi bir yer tutmaz; ama buna rağmen habitus’un bu kavramla ilişkili olmasının nedeni toplumsal faillere, kendi toplumsal koşullarının nesnel isterleriyle bağdaşabilir türden özlem ve eylemler kazandırmaya yönelik oluşudur (Eagleton, 1996). Benzer bir değerlendirme Rehmann tarafından da Eagleton’un Bourdieu ile yaptığı bir söyleşide Bourdieu’nün kendi sözlerine atıfla yapılmıştır: “toplumsal dünyanın bilinç açısından işlemediği”, daha çok “pratikler, mekanizmalar vb. açısından işlediği”dir (Rehmann, 2017:233). Eagleton’a göre Bourdieu: “daha çok ideolojinin günlük yaşama nüfuz etme mekanizmaları üzerinde durur” (Eagleton, 1996:220). Eagleton Bourdieu’nün habitus kavramına atıf yaparak ‘ideoloji’nin işleyişinin açıklamasını şöyle yorumlar:

“İnsan eylemleri, birtakım bilinçli niyetlere başvurmaksızın, bu inşa edilmiş eğilimler sayesinde bir birlik ve tutarlılık kazanabilir. Şu halde, alışkanlığa dayalı davranışlarımızın “kendiliğindenliği” içinde derinlerde yer etmiş örtük bazı norm ve değerleri yeniden üretiriz. Yani habitus, zihinsel ve toplumsal yapıların günlük toplumsal etkinlik içinde vücut bulmasını sağlayan nakledici veya taşıyıcı mekanizmadır [...] Bourdieu için iktidar kendini yapmayı kendiliğimizden istediğimiz şey ile içinde bulunduğumuz toplumsal koşulların bizden istediği şeyin, yani öznel ile nesnelin işte bu şekilde birleşmesi sayesinde garanti altına alır. Bir toplumsal düzen keyfilğini, öznel özelemler ile nesnel yapıların bu diyalektiği aracılığıyla doğallaştırmaya çalışır” (Eagleton, 1996:220-221).

Eagleton bu doğallaştırma sürecinde Bourdieu’nün kilit kavramlarından biri olan “simgesel şiddet”e atıf yaparak şunları söyler: “Açıktan açığa değil de örtük biçimde onaylanan iktidar, kendisini meşrulaştırmayı başarmış iktidardır. Bu türden her toplumsal alan, zorunlu olarak, kendi içinde geçerli bir tarzda ifade edilebilen veya kavranabilen şeylere ilişkin dile getirilmemiş bir kurallar bütünü tarafından inşa edilir; ve bu kurallar, Bourdieu’nün “simgesel şiddet” olarak adlandırdığı şeyin bir biçimi olarak işler. Simgesel şiddet meşru sayıldığı için, genellikle şiddet olarak kabul edilmeksizin varlığını sürdürür” (1996:222). Rehmann, doğrudan Bourdieu’ye müracaat ederek “simgesel şiddet” kavramı ve bunun beden ve pratik(ler) aracılığıyla işlerlik biçimi üzerine daha ayrıntılı olarak eğilir: “pratik inanç, bir ruh durumu değildir, yerleşik bir dogmalar, öğretiler (‘inançlar’) dizisine bir tür keyfi bağlılık hiç değildir, daha çok, bedeninin bir durumudur”, “yarı bedensel yatkınlıkların bir ürünü”dür, “devinimsel şemalara ve beden otomatikleşmelerine çevrilmiş ... toplumsal gereklilik”tir, “sürekli bir yatkınlık, kalıcı bir duruş, söyleyiş, yürüyüş, dolayısıyla da hissediş, ve düşünüş tarzı halinde gerçekleşmiş, cisimleşmiş, dönüşmüş siyasal mitoloji” olarak bir “bedensel iyelik [hexsis]”tir” (Bourdieu, 1990:68-69 aktaran Rehmann, 2017:243). Yine Rehmann’a göre: “ideolojik celbetmeler ve dönüşümler, ancak, toplumsal yapıların halihazırda bütünleşmiş yatkınlıklara tercüme edilmesini sağlayan ve tercüme edilmiş olduğu bir habitus ile bağlantılı ise işlev görebilir. Bourdieu’nün habitus kavramının güçlü yanlarından birisi, “ideolojinin gündelik örüntülerle yaşama damga vurmasını sağlayan” ya da, aksine, ideolojinin huy edinilmiş gündelik örüntülerle sürekli desteklenmesini sağlayan mekanizmaların anlaşılmasında yatar” (Kahnemann, 2017:245).

Aktardığımız bu tartışma ve yorumlamalara dair bir çıkarım yapacak olursak, Marx’ın siyaset ve siyasal alana ve bu alanlara ilişkin çözümleme araçları olarak kullandığı kavramlar olan ideoloji, yanlış bilinç, sınıf, sınıf bilinci, sınıf mücadelesi, iktidarın, tahakkümün ve giderek devletin işleyiş yordamlarının analizinde makro, yapısal ve tarihsel süreçlerin öne çıktığı söylenebilir. Oysa Bourdieu’de sözünü ettiğimiz bu kavramsallaştırmaların, makro yapısal faktörleri elbette göz ardı etmeksizin, gündelik hayat ve onun pratik işleyiş biçimlerine odaklanan, tahakküm ve iktidarın bedenlere nüfuz etme mekanizmaları aracılığıyla devreye girdikleri ve böylelikle çözümlenmeye çalışıldığı görülmektedir; elbette sözü edilen kavramların Bourdieu’nün kendi terminolojisi içinde ve bunlara atfettiği özgül anlamlarıyla. Bourdieu’nün Marxizmle kurduğu kimi zaman açık ve kimi zamanda örtük ilişkisi ve diyalogunun Marxizme hem bir eleştiri hem de ona katkı sunduğu kanaatindeyiz.

## 7.2. Alan Teorisinde Habitusun Rolü

Bourdieu, çeşitli dış faktörlerin insan etkileşimlerini ve davranışlarını etkilediğini ortaya koymaktadır. Alışılmış insan etkileşimleri ortamı, bireylerin sorunları nasıl yorumladıklarını ve toplumdaki çeşitli uyarılara nasıl tepki verdiklerini ortaya koyan benzersiz ve bireysel özelliklerden oluşur. Leander'e (2010) göre, alanlar son derece çeşitlidir. Her alan, bireyin dünyaya dair algılarını etkileyen belirteçler, bireysel davranışı yöneten politikalar ve iktidar/güç değerlendirmelerini etkileyen unsurlar gibi benzersiz özellikler içerir. Belirli bir ortamda yerleşik olan bireyler, çevrelerini anlamak için kişiselleştirilmiş yollar geliştireceklerdir. Uyarlanmış anlayış, bir bireyin asaletini destekleyen değer ve faktörlerin kişiselleştirilmiş yönlerinin gelişimini kolaylaştırır. Buna göre bireylerin, Habituslarına dayalı olarak değer yönlerinin bireysel kavrayışına dayalı olarak topluluktaki çeşitli kaynakların anlamlarını oluşturma kapasitesini kurar. Bu perspektif, Habitus'un siyasi alanda insan davranışını nasıl etkilediğini açıklamak için uygulanabilir. Siyaset, katılımcıların halkla sosyal etkileşimlerinde failliğini etkileyen bağımsız yapılardan oluşan benzersiz bir sosyal dünyadır. Bu tür özerk alanlardaki failler, alanın gidişatını yönlendirmede egemenliklerini inşa etmek için kıt kaynaklar için mücadele ederler (Shammas ve Sandberg, 2015). Siyasetçiler, Habitus'larını deneyime dayalı olarak geliştirirler ve halktan destek bulmak için değer kaynaklarına güvenirlir. Öte yandan, halk, kişiselleştirilmiş soyluluk tanımlarına uyan siyasi tercihleri, hareketleri veya partileri belirlemek için Habituslarına müracaat eder. Toplumun üyeleri daha sonra, alanda refahlarını artırma kapasitesine sahip görünen siyasi figürlerle ilişki kurarlar. Bu analize dayanarak hem siyasetçilerin hem de halkın, siyasi alandaki etkileşimlerin doğasını belirlemek için Habitus'a güvendiklerini söylemeye imkân verebilir. Bourdieu, Habitus'un bir alandaki insan davranışını etkilemedeki rolünü, etkileşimleri 'savaş alanı' mecazı ile karşılaştırarak gösterir. Kendi sözleriyle aktaracak olursak: "bu, sosyal eylemin nasıl gerçekleştiğine dair temelde agonistik bir vizyondur. Son olarak, alandan geçen failler bundan etkilenir. Kişi, salt alanın içine gömülerek kişisel bir dönüşüm sürecinden geçer" (Bourdieu ve Wacquant, 1992:17). Failler, siyasi alanda toplumun diğer üyeleriyle etkileşimlerinde yeni deneyimler edinirler ve tepkilerini etkileyen değerleri kurarlar ve itibar algılarını oluştururlar.

## 7.3. Alanların Kuruluşu

Alanların oluşumu öncelikle mevcut Nomos'a dayanmaktadır. Goetze (2017:195) Bourdieu'nün Nomos'tan bir alanda "doğru vizyon ve bölünme ilkesi" olarak bahsettiğini söyler. Tanım, Nomos'un, katılımcıların sosyal veya siyasi bir alandaki düşüncelerini etkileyen yerleşik normatif bakış açıları grubu olduğunu belirtir. Nomos, aktörleri belirli bir alan ve bağlamda belirli bir fikir veya davranışın kabul edilebilir olup olmadığı konusunda bir sonuca götürmekten sorumludur. Bu, Nomos'un bir bireyin belirli bir alanda doğruyu yanlıştan ayırt etme kapasitesini geliştirmede merkezi önemde olduğunu ortaya koyuyor. Böylece Nomos, gücün/iktidarın göreceli konumlarını tanımlar. Her aktör, alandaki diğer üyelerle etkileşime girerken aidiyet duygularını ve en uygun tepkilerini oluşturmak için Nomos'a güvenir. Bu nedenle, bir alanı tanımlayan Nomos, çoğu durumda başka bir alanın Nomos'undan farklılık arz eder. Örneğin, siyaset gibi sosyal alanlarda merkezi olan Nomos genellikle kültürel sermayeyi vurgularken, ekonomik alanlardaki Nomos ekonomik sermayeye öncelik verir.

Nomos'lar arasındaki farklılık, etkileşimlerinde en uygun alanları ve aktörleri seçerken aktörlerin tercihlerindeki farklılıkların ortaya çıkmasını da kolaylaştırır. Böylece, failler, illusio'nun gelişmesine yol açan toplumun diğer üyeleriyle etkileşim sürecinde pratik katılıma dayalı olarak alanlardaki konumlarını belirlerler. Bourdieu'ye göre Illusio, "anlamın nasıl yaratıldığı, sürdürüldüğü ve dönüştürüldüğü"ne işaret eden bir kavramdır (Threadgold, 2019:39). Bir kişi, alanın hisselerinin bir miktar değere sahip olduğunu belirledikten sonra, bir alanın illusio'suna kendini kaptırır. Alana yatırım yapan kişi, çabalarını ve duygularını, çabadan fayda elde etmek için alana bağlı kalmaya yönlendirmeye istekli olacaktır. Birey, birikmiş sermayelerinin yatırımını alandaki hakimiyetlerini sağlamlaştırmaya iten bir büyüme vizyonu geliştirmiş olacaktır. Bu faktör, bireyin alandaki seyrini belirleyerek bireyin alanın dinamikleri tarafından massedildiğini kanıtlamaktadır.

Siyasal alandaki olaylar, illusio'nun bireylerin davranışlarını ve toplumun diğer üyeleriyle etkileşimlerini nasıl yönlendirdiğini göstermek için kullanılabilir. Arzulu, heveskar ve iddialı bir siyasetçi, öncelikle olaylara nasıl baktığına dair algısını ortaya koyan bir vizyona (sosyal illusio) sahip olmalıdır. Illusio, anlam ve kabulün gelişimine katkıda bulunan birikmiş ilişkilere, deneyimlere, Habitus ve olaylara dayanır. Siyasi bir alanda aktör tarafından toplumsal yanılısamanın gelişmesi,

Bourdieu'cü toplumsal öznenin, 'toplumsal dünyayı anlamaya çalışan bireyler' olarak tanımlanmasıyla uyumludur (Bourdieu, 2021). Geliştirilen *illusio*, ödül almayı vaat ettiğinden, sosyal bağlara ve kaynaklara yatırım yapmaya değer bir fikir olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla bireyler daha sonra sosyal, kültürel, sembolik ve ekonomik kaynaklarını siyasal vizyonlarının gerçekleştirilmesini kolaylaştıran kanallar oluşturmaya teşvik edilirler. Calas'a (2019) göre, bireyler siyasal alandaki gizli kazançlardan yararlanmayı amaçlayarak ve toplumdaki değer yönleriyle ilgili inançlarını uygulayarak *illusio*'ya yatırım yaparlar. Bu önerme, öznenin siyasal alandaki çıkarlarının arzularına değecek yönler olarak görüldüğünü gösteriyor. Alanda ortaya çıkan bağlılık, *Habitus*'un katkıları ve sermaye yatırımları, bireyleri 'oyun' tarafından özümsemeye zorlar. Bourdieu bunu şöyle açıklıyor: "Bahisler, çoğunlukla oyuncular arasındaki rekabetin ürünüdür. Oyuna bir yatırımımız var (*illusio*): oyuncular oyuna kapılırlar, birbirlerine, bazen gaddarca, ancak oyuna ve bahislerine olan inançlarında (*Doxa*) hemfikir oldukları ölçüde karşı çıkarlar; bunlara sorgulamadan kaçan bir tanıma bahşederler. Oyuncular, bir "sözleşme" yoluyla değil, sadece oynama gerçeğiyle, oyunun oynamaya değer olduğu konusunda hemfikirdirler ve bu gizli anlaşma, tam da rekabetlerinin temelidir" (Bourdieu ve Wacquant, 1992:98). Bu ifade, alan teorisinin siyasetin ve siyasal alanın daha iyi anlaşılmasını sağlamada nasıl hayati önem taşıdığını göstermektedir. Teori, aktörlerin, tercih ettikleri tepkileri ve eylem biçimlerini geliştirmek için çeşitli yapılara ilişkin gelişmiş algılarına ve deneyimlerine ve diğer topluluk üyeleriyle etkileşimlerinin yorumlarına güvendiklerini ortaya koymaktadır.

#### 7.4. Siyaseti Açıklamada Alanlar Teorisi

Pierre Bourdieu tarafından geliştirilen alanlar teorisi, sosyal faaliyetlerdeki farklılıkları ve çeşitli alanlardaki insanlar arasındaki ilişkileri açıklamaya odaklanan uzun bir analiz listesinde kendini ortaya koymaktadır. Teori, toplumun siyasal faaliyetlerin ortaya çıkmasını ve uygunluğunu destekleyen temelin önemli bir bölümünü oluşturur. Bourdieu'cü sosyolojik teoriye göre siyaset alanı, tıpkı diğer herhangi bir alan gibi faaliyetlerini yöneten siyasal alan ve kurallarını içerir. Hilgers ve Mangez'e (2015) göre, siyaset alanını denetleyen birincil kural, alanın siyaset dışındaki katılımcılarla yakın temas ve birlikteliği sürdürmesi gerektiğini tanımlar. Kural, siyasal failerin geçerliliklerini veya meşruiyetlerini seçmenlerinin temsilinden aldıkları gözlemine dayanmaktadır. Siyasal failer, alanın değeri belirleme kapasitesini sınırlayan bir iç engel geliştirdiği ölçüde şiddetli bir rekabete girerler. Engel, yalnızca aktif siyasal katılımcıların, rakiplerinin alandaki girişimlerinden kaynaklanan değer yönlerini belirlemesine izin verir.

Bourdieu, iktidarın siyasetteki olayların gidişatını etkileyen merkezi bir unsur olduğunu belirtir. Siyasal alanda gelişen yüksek rekabet ortamı, genellikle, alanın yönünü etkileme kapasitelerini artıran daha fazla iktidar ve etki elde etmek için bireysel ve grup mücadelelerinden kaynaklanır. Alan teorisine göre, siyasal alandaki aktörler, birikmiş sosyal, ekonomik, sembolik ve kültürel sermayelerini, rakiplerine karşı rekabet avantajı kazanma yeteneklerini geliştirmek için kanalize ederler. Sosyo-politik düzende daha yüksek bir rütbe/mertebe/konum, bireyin tüm siyasal alanın gidişatını belirlemek ve algılarına, deneyimlerine ve *Habitus*'una dayanarak fikirlerini uygulamak için daha fazla iktidar ve nüfuza sahip olması anlamına gelir. Bu, Bourdieu'nün iktidarı, yapı ve failin stratejik etkileşimleri tarafından sürekli olarak meşrulaştırılan ve kültürel olarak oluşturulmuş bir yapı olarak tasavvur ettiğine işaret ediyor. Failer, çevrelerindeki diğer tarafların davranışlarına rehberlik eden sosyal normları belirlemek ve anlamak için siyasal alanın doğasını ve düzenini değerlendirirler. Böylesi bir değerlendirme, alandaki diğer taraflarla etkileşimleri için bir platform oluşturarak *Habitus*larının gelişimine rehberlik eder. Böylece iktidar, toplumsal yapıyı ve onunla ilişkili sembolik ilişkileri birleştiren bir güç olarak ortaya çıkmaktadır (Mangez ve Leinard, 2015). Örneğin, siyasal yasalar ve yeterli bir kültürel ve ekonomik sermaye bankası bilgisi, siyasal alandaki bir aktörü, alandaki faileri kısıtlayan çeşitli yapıları etkileme kapasitesiyle donatır.

Bourdieu'nün alan teorisi, bireylerin, aktörlerin işgal edebileceği çeşitli konumlardan oluşan siyasal rekabet alanları inşa etmesine yol açar. Siyasal alandaki hâkim failer, avantajlarından ödün koparmakla kendilerini tehdit eden unsurları ortadan kaldırmak için alanı ve çevresini yapılandırmaya yöneleceklerdir. Önlem, onların üstünlüklerini korumaya, sosyopolitik düzende daha üst konumlarda yer almak ve siyasal alanda hâkim partilerle rekabet etme kapasitelerini geliştirmek için sürekli bir çekişme içinde olan rakiplerinin ilerlemelerini bastırmaya yöneliktir. Alanda yer alan taraflar arasındaki rekabet, girişimlerine yatırılan sermaye miktarına, motivasyon düzeylerine ve *Habitus*larına

göre failer arasındaki müteakip ilişkilerin temelini oluşturur. Böylece, siyasi alana katılan bireyler ve partiler, alanın yönünü kontrol etme kapasitelerini etkilemek ve birikmiş çeşitli sermaye biçimlerinin stratejik kullanımlarına dayalı olarak egemenliklerini sürdürmek için alanın yatay platformunda rekabet ederler.

## SONUÇ

Bourdieu'nün sosyolojik teorisi ve kavramları, siyaset ve siyasal alandaki olayların oluşumların düzenini ve doğasını tanımlamak ve açıklamak için bizce kritik öneme sahiptir. Bourdieu'nün sunduğu sosyolojik argümanların çeşitliliği, teorilerinin ve kavramlarının kapsamını genişleterek onları geniş imkânlarla donatmaktadır. Örneğin, Habitus ve alan kavramları, geleneksel siyaset biliminin ve sosyolojisinin teorik argümanlarını bir kenara bırakarak, sosyal ve siyasal ilişkilerin çeşitliliğini kavramak için uygulanabilir bir yol haritası/rehberi olarak pratiğe odaklanabilmemizi sağlayabilir. Ngarachu'ya (2014) göre, Habitus ve alan kavramlarının oluşum şartlarını temel alan bir pratik teorisi, siyasal alanın bileşenlerinin gündelik yaşamlarına odaklanarak, siyasal ortamların doğasını tanımlayan toplumsal faktörlerin analizi için bir platform sağlar. Seçmenlerin gündelik yaşamlarına odaklanmak, halkın çeşitli siyasi figürlerle ilişki kurmaları ve karar verme süreçlerini etkileyen belirli faktörlerin ve sermayenin çoklu biçimlerinin değerinin belirlenmesine olanak sağladığı için Habitus, siyaseti anlama kapasitesini de genişletir. Örneğin kültürel sermaye kavramı, siyasal alanda bireylerin benimsediği davranış biçimlerini ve amaçlarını açıklayan çok önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş eğitim ortamlarının çeşitliliği ve bireylere sunduğu gelişim imkânları, kültürel sermaye ile ilgili analizin kapsamını genişletmektedir. Söz konusu durum bireylere, toplumun diğer üyelerinin onları onurlu bir biçimde görmelerini sağlayabilecek çeşitli fırsatlar sunabilmektedir.

Sonuç olarak, Bourdieu'nün çalışmaları üzerine yapmaya çalıştığımız değerlendirme ve analiz, siyaset ve siyaset alanı hakkındaki dinamikleri açıklamada Bourdieu sosyolojisinin önemini ortaya koyan bir çerçeve sunuyor diyebiliriz. Siyasal alandaki aktörler, kararlarını biçimlendiren değer unsurlarını yorumlamak için Habituslarına güvenirlir. Ayrıca, bireylerin siyasi çevreleri ve alana katılan aktörler hakkındaki davranışlarını belirleyen kritik unsurlar olarak dört önemli sermaye biçimi (sosyal, ekonomik, sembolik ve kültürel sermaye) tanımlayarak sosyolojiye önemli bir katkıda bulunmuştur. Bourdieu'nün ortaya koyduğu kavram ve teorilerin, siyasal alanı anlamak ve siyasal çözümlemede göz ardı edilemeyecek imkânlar sunduğu ve bu imkânların gerek teorik gerekse de uygulama düzeyinde siyasal araştırmalar için elverişli bir çerçeve sunduğu ise bizce aşikârdır.

## KAYNAKLAR

- Bourdieu, P. (1977), *Outline of Theory and Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1985), The Social Space and the Genesis of Groups, *Theory & Society*, 14(6) s.723-744.
- Bourdieu, P. (1986), The Forms of Capital, (Ed.: J. Richardson), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, s.241-58, Westport CT: Greenwood.
- Bourdieu, P. (1990), *The Logic of Practice*, Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1991), *Language and Symbolic Power*, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1994), Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field. *Sociological Theory*, 12(1) s.1-18.
- Bourdieu, P. (1998), *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2021), Classes & Classifications, <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu.htm>, (Eriřim Tarihi: 11.02.2022).
- Burawoy, M (2018), The Poverty of Philosophy Marx Meets Bourdieu, (Eds.: T. Medvetz and J.J. Sallaz), s.452-478, *The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu*, New York: Oxford University Press.
- Calas, D. (2019), Entrepreneuring Through the Lens of Illusio: Misproducing, Reproducing and Transforming the Desirable, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1384682/FULLTEXT01.pdf>, (Eriřim Tarihi: 08.02.2022).
- Daniel, L. (2010), Backstage at the Campaign: The Race, Gender and Education of National-Level Political Professionals. *eScholarship*, <https://escholarship.org/uc/item/1mf6170w>, (Eriřim Tarihi: 10.02.2022).
- Davey, G. (2012), Using Bourdieu's Concept of Doxa to Illuminate Classed Practices in an English Fee-Paying School. *British Journal of Sociology of Education*, 33(4) s.507-525.
- Eagleton, T. (1996), *İdeoloji*, (Çev.: M. Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, T. ve Bourdieu, P. (1992), Doxa & Common Life. *New Left Review*, <https://newleftreview.org/issues/i191/articles/terry-eagleton-pierre-bourdieu-doxa-and-common-life>, (Eriřim Tarihi: 5.03.2022).
- Ferrare, J. J. ve Apple, M. W. (2015), Field Theory and Educational Practice: Bourdieu and The Pedagogic Qualities of Local Field Positions in Educational Contexts, *Cambridge Journal of Education*, 45(1) s.43-59.
- Fowler, B. (2020), Pierre Bourdieu on Social Transformation, With Particular Reference to Political and Symbolic Revolutions, *Theory & Society*, 49, s.439-463.
- Gauntlett, D. (2011), *Making is Connecting: The Social Meaning of Creativity*, Cambridge: Polity Press.
- Goetze, C. (2017), *The Distinction of Peace a Social Analysis of Peacebuilding*, Michigan: University of Michigan Press.
- Harrits, S. G. (2011), Political Power as Symbolic Capital and Symbolic Violence, *Journal of Political Power*, 4(2), s.237-258.
- Hilgers, M. ve Mangez, E. (2015). Introduction to Pierre Bourdieu's Social Fields, (Eds.: M. Hilgers ve E. Mangez), s.1-36, *Bourdieu's Theory of Social Fields, Concepts and Applications*, New York: Routledge.
- Hultqvist, E. ve Lidegran, I. (2021), The Use of 'Cultural Capital' in Sociology of Education in Sweden, *International Studies in the Sociology of Education*, 30(3), s.349-356.
- Johnston, T. (2016), Synthesizing Structure and Agency: A Developmental Framework of Bourdieu's Constructivist Structuralism Theory, *Journal of Theoretical & Philosophical Criminology*, Vol. 8(1), s.1-17.
- Leander, A. (2017), Habitus and Field, *International Studies*, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.51>, (Eriřim Tarihi: 17.02.2022).
- Levy, O. ve Reiche, S. B. (2017), The Politics of Cultural Capital: Social Hierarchy and Organizational Architecture in the Multinational Corporation, *Human Relations*, 71(6), s. 867-894.

- Leyton, D. (2014), Social Structure, its Epistemological Uses, and the Construction of the Subject in Bourdieu's Sociology, *Universum*, 2(29), s.169-183.
- Mangez, E. ve Lienard, G. (2015), The Field of Power and the Relative Autonomy of Social Fields: The Case of Belgium, (Eds.: M. Hilgers ve E. Mangez), s. 183-198, *Bourdieu's Theory of Social Fields, Concepts and Applications*, New York: Routledge.
- Ollion, E. (2012), Pierre Bourdieu, *Oxford Bibliographies*, <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0083.xml>, (Eriřim Tarihi: 06.03.2022).
- Pinxten, W. ve Lievens, J. (2014), The Importance of Economic, Social and Cultural Capital in Understanding Health Inequalities: Using a Bourdieu-Based Approach in Research on Physical and Mental Health Perceptions, *Sociology of Health and Illness*, 36(7), 1095-1110.
- Rehmann, J. (2017), *İdeoloji Kuramları Yabancılaşma ve Boyun Eğme Güçleri*, (Çev.: Ş. Alpagut), İstanbul: Yordam Kitap.
- Robbins, D. (2016), Bourdieu and International Social Science, (Ed.: D. Robbins), s.117-142, *The Anthem Companion to Pierre Bourdieu*, London and New York: Anthem Press.
- Shammas, L. V., ve Sandberg, S. (2015), Habitus, Capital, and Conflict: Bringing Bourdieusian Field Theory to Criminology, *Criminology and Criminal Justice*, s.1-19.
- Swartz, L. D. (2020), Bourdieu's Concept of Field, *Oxford Bibliographies*, <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0164.xml>, (Eriřim Tarihi: 06.03.2022).
- Threadgold, S. (2019), Bourdieu is not a Determinist: Illusio, Aspiration, Reflexivity and Affect, (Eds.: G. Stahl, D. Wallace and C. Burke), s.36-50, *International Perspectives on Theorizing Aspirations: Applying Bourdieu's Tools*, London: Bloomsbury Academic.
- Turner, H. J. (2019 [1978]), Approaches to the Study of Social Structure, *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, 48(1), s.27-29.
- Vassenden, A., ve Jonvik, M. (2018), Cultural Capital as a Hidden Asset: Culture, Egalitarianism and Inter-Class Social Encounters in Stavanger, Norway, *Cultural Sociology*, 13(1), s. 37-56.
- Wacquant, L. (2004), Pointers on Pierre Bourdieu and Democratic Politics, *Constellations*, 11(1), s. 3-15.